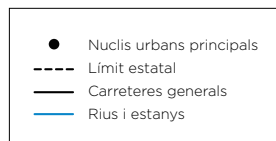
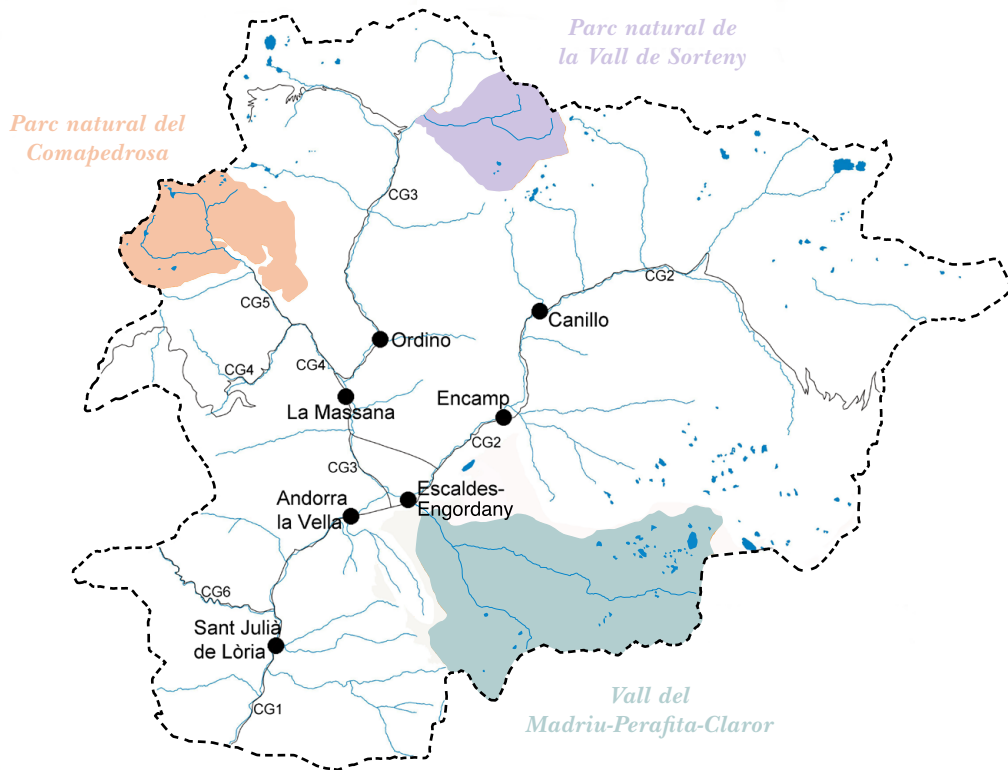

Espais protegits *d'Andorra*

Parc natural de la Vall de Sorteny

- 4 Presentació
- 9 Equipaments i activitats
- 11 Refugi guardat de Borda de Sorteny
- 12 Itineraris recomanats
- 17 Senders interpretatius
- 20 Normativa

Parc natural del Comapedrosa

- 22 Presentació
- 29 Equipaments i activitats
- 33 Refugi guardat de Comapedrosa
- 34 Itineraris recomanats
- 41 Normativa bàsica

Vall del Madriu-Perafita-Claror

- 43 Presentació
- 51 Equipaments i activitats
- 55 Activitats dirigides
- 57 Refugi guardat de l'Illa
- 58 Itineraris recomanats
- 63 Normatives i consells

1.

Parc natural de **la Vall de Sorteny**

Presentació

El primer parc natural d'Andorra

El Parc natural de la vall de Sorteny, coneguda des del segle XIX per la seva diversitat florística, fou el primer parc natural del Principat, creat per Ordinació comunal del 15 de juny de 1999, també Vedat de Caça (Llei dels Vedats de Caça del 13 d'abril del 2000). La seva superfície és de 1.080 hectàrees.

Composta de quatre circs glacials, aquesta vall pertany al gran sector metamòrfic del nord d'Andorra, constituïda per materials cambroordovicians, corresponent a roques estratificades d'origen sedimentari, afectades posteriorment per un metamorfisme regional. Hi culminen uns dels pics més alts d'Andorra, el pic de l'Estanyó i el pic de la Serera amb respectivament 2.915 m i 2.913 m d'altitud.

El riu de Sorteny és l'element vertebrador de la xarxa hidrogràfica de la vall, neix a 2.082 m d'altitud, on conflueixen els rius de la Serrera i de la Cebollera que neixen respectivament a 2.680 m, el més elevat d'Andorra, i 2.485 m. La xarxa ve completada pels rius de les Cebes i de l'Estanyó. La zona presenta un únic estany, l'estany de l'Estanyó, d'una superfície de 1,33 ha que se situa a 2.339 m d'altitud.

Patrimoni natural i cultural

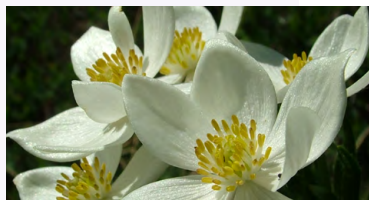
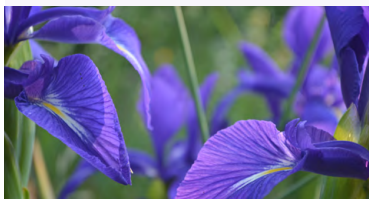
Catifes de flors

Un diferencial altitudinal de 1.260 m, una geologia diversificada, una orientació est - oest de la vall, són factors determinants per generar una gran

diversitat biològica i paisatgística. El centenar d'hàbitats de la vall presenta un patrimoni natural excepcional.

Trobem tres pisos de vegetació, l'estatge montà superior, l'estatge subalpí i l'estatge alpí. La vegetació és molt diversa, presentant nombrosos hàbitats d'interès. Destaquem les zones humides que integren la llista de les zones humides d'importància Internacional del conveni de Ramsar, les bosquines de gatzerí, hàbitat exclusiu d'aquesta vall, les megaforbies, les roques i tarteres calcàries comportant algunes petites cavitats, les congestes de neu, els boscos de bedoll pubescent, els prats de dall, els prats calcícoles, les landes subalpines i els boscos de pi negre.

La diversitat d'hàbitats genera una gran riquesa florística, amb més de 800 espècies fanerògames de les quals més de cinquanta són *endèmiques* dels Pirineus i un centenar són espècies d'interès amb estatut d'amenaça (llista vermella).

Algunes espècies florístiques d'interès són escasses al Pirineu com *Astragalus penduliflorus*, *Dryas dubia* subsp. *ciliigera*, *Lepidium villarsii*, *Gagea soleirolii*, *Saxifraga retusa*, *Campanula jaubertiana* subsp. *andorrana*, *Xatardia scabra*, *Gentiana schleicheri*, *Ranunculus glacialis*, *Potentilla frigida*, *Cicerbita alpina*, *Salix lapponum*.

Per llur bellesa i profusió, destaquem el marcolic groc, la paradísia, l'orquis maculat, les gençanes blaves i grogues, el lliri pirinenc, el panical blau, la tulipa silvestre o l'eswèrtia.

Tradicionalment, algunes espècies es cullen per les seves virtuts medicinals com l'arnica, el comí, la gençana groga o la salsafraja. Les remeieres de Catalunya venien fins a la vall de Sorteny per collir plantes medicinals i aprofitaven per vendre als pobles de pas, llur remeis. Es cullen d'altres espècies comestibles com els gerds, la grosella, el coscoll o l'ensiam de font, aquestes dues últimes sent d'ús tradicional en particular utilitzades per preparar amanides. Finalment, els boletaires apreciaren trobar ceps i rovellons als boscos de l'obaga.

Invitació a un safari pirinenc

Tot i més difícil d'observar, la fauna és també un gran atractiu del parc natural. Els isards, els cabirols i els porcs senglars són els ungulats més freqüents. Els altres mamífers d'interès són els

ratpenats, la marta, l'ermini i la marmota i els micromamífers dels quals l'almesquera és el representant més rellevant o altres ratolins i talpons que trobem als boscos, als prats alpins o a les tarteres.

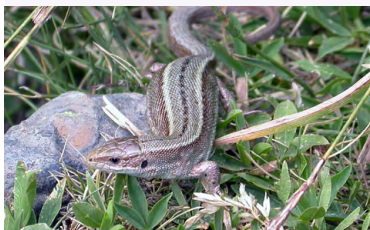
S'ha inventariat una seixantena d'ocells, alguns dels quals són de gran interès. Destaquem la perdiu blanca, el gall de bosc, la perdiu xerra, el picot verd, el bitxac rogenic o la merla de pit blanc. S'ha confirmat recentment la presència del picot negre i del mussol pirinenc, rapinyaire nocturn molt discret.

Es pot admirar el vol de grans rapinyaires com l'àguila daurada, l'àguila marcenca, el trencaòs, el voltor comú o l'aligot.

Els amfibis i els rèptils són menys nombrosos, però trobem espècies d'interès com el tritó pirinenc, la serenalla vivípara, el vidriol i la serenalla pallaresa, endèmica pirinenca de distribució restringida trobant el seu límit oriental a la vall.

Pel que fa als artròpodes, vista la riquesa florística del Parc natural, es tracta d'un grup probablement ben representat. Trobem més de vuitanta espècies de papallones diürnes; espècies bioindicadores, testimonien del bon estat de conservació dels hàbitats del parc natural.

Als rius de l'estatge montà i subalpí s'hi troba la truita comuna autòctona, acompanyada d'una espècie introduïda, la truita irisada que trobem també a l'estany. El parc natural és un acotat

de pesca (pesca sense mort i/o limitacions de captures). Cal adreçar-se a l'Oficina de Turisme d'Ordino per aconseguir els permisos diaris. Per a més informació, es pot trucar al telèfon +376 737 080, o bé mitjançant el correu electrònic ot@ordino.ad.

Ressò d'esquelles i ruta del ferro

El patrimoni cultural de la vall és el testimoni d'activitats ancestrals com la ramaderia que al llarg dels segles ha generat un paisatge en mosaic. Els nombrosos orris, pletes, parets de pedra seca i altres cabanes, són la memòria del lloc, dels nostres avantpassats ocupant la vall com a mínim des de l'Alta Edat Mitjana, l'ocupació de les muntanyes pel bestiar sent probablement molt més antiga, des del neolític (- 3.000 anys).

L'activitat ramadera perdura avui i participa al manteniment dels prats subalpins i alpins. Es considera la ramaderia com una activitat tradicional imprescindible per al manteniment de la qualitat de les pastures d'alta muntanya que, influint en la distribució i existència d'algunes comunitats vegetals, participa a la gran diversitat biològica de la vall.

També trobem testimonis de l'època de l'explotació de les mines de ferro (segles XVII a XIX) amb una primera boca oberta al peu de la collada dels Meners, avui tapada, on només podem veure un turó de terra (situat prop del mirador). Després, els minaires es varen desplaçar a l'altre vessant per trobar un accés més fàcil a les vetes de mineral de ferro.

La primera farga es va edificar a la zona de Punta als límits inferiors del parc natural (avui no en queda cap vestigi). Es poden visitar les mines de Llorts a l'estiu, passant per la Ruta del Ferro situada entre les Mines de Llorts i el poble de la Cortinada, on trobem punts d'interpretació així com la Farga Rossell que va ser una de les últimes fargues actives d'Andorra, ara, com a Centre d'Interpretació del Ferro, situada després del pont d'Ordino abans d'arribar al poble de la Massana.

Equipaments i activitats

El **Centre de natura de la Cortinada**, d'accés gratuït, presenta la diversitat biològica dels diferents ambients i els paisatges d'Andorra; a més de ser un centre d'interpretació pel públic, també és un centre educatiu on passen cada any més de 1.000 nens, acompanyats fins al parc natural per guies intèrprets.

Des de la **caseta d'informació** del Parc, situada a l'aparcament de la Canya de la Rabassa, entrada principal del Parc natural, oberta des de mitjans de juny fins a mitjans de setembre, es podrà organitzar la visita al Parc natural o reservar una sortida guiada. També es pot trucar a l'Oficina de Turisme d'Ordino al +376 737 080 i tenir tota la informació per gaudir d'uns espais naturals d'excepció.

Fruit d'un treball constant de més de deu anys de la mà dels guardes del Parc natural, el **jardí botànic** presenta els principals hàbitats que es poden trobar a l'alta muntanya, amb una flora de prop de 300 espècies, algunes de les quals són molt escasses als Pirineus. Hi trobem, des de la vegetació exuberant de les megafòrbies fins als ambients més minerals de les roques i tarteres, una flora molt diversa, sigui per les formes o pels colors; també s'exposen plantes medicinals i espècies comestibles. El públic amb diversitat funcional el pot visitar i accedir-hi amb cotxe.

Alguns **miradors** (Planell del Quer, Estret de l'Estanyó, Pas de la Serrera, peu de la collada dels Meners) ens permeten sortir dels camins marcats per gaudir de vistes panoràmiques i observar amb calma la fauna, isards a les canals o marmotes a l'aguait tot i escoltant el cant dels ocells.

Els **senders interpretatius** autoguiats permeten descobrir i entendre millor els paisatges, els hàbitats, la flora i la fauna, per tal de gaudir-ne plenament seguint els diferents camins marcats, seguint la *Coronallacs* (marcatge groc i vermell del GRP) o la ruta de l'estany de l'Estanyó o dels pics de la Serrera i de l'Estanyó. La ruta que passa davant del refugi guardat i puja al Planell del Quer per tornar per la vall de Rialb ens ofereix unes vistes precioses d'ambdós valls.

A la Canya de la Rabassa, trobem una **àrea de be-
renada**, molt agradable a l'estiu ja que està situada al llarg del riu de Rialb sota un bosc vell de pins negres. Està equipada de taules i bancs de pedra i lloses, llars de foc i una font.

A l'hivern, el Parc natural ofereix unes **rutes per a la pràctica de l'esquí de muntanya i les raquetes de neu**. Aquestes rutes duen fins als pics més alts del parc. D'altres rutes més accessibles per a tothom, amants d'una natura verge i immaculada, per les quals trobarem tota la informació a la pàgina web www.allaus.ad, on ens podrem informar també de les condicions de risc d'allaus.

Trobarem més informació a la **web del parc natural**: www.sorteny.ad

Refugi guardat Borda de Sorteny

El refugi guardat Borda de Sorteny és de fàcil accés, situat a 1.965 m, a uns 45 minuts caminant des de l'aparcament de la Canya de la Rabassa; edificat a partir de l'ampliació de l'antiga Borda de Sorteny de la qual s'ha guardat l'estructura amb la cabana del vaquer.

El refugi funciona des del 2013, d'una capacitat de 50 persones, comporta dormitoris de 8 a 10 places amb lliteres superposades amb matalassos; està equipat de dos zones de lavabos

amb dutxes d'aigua calenta. Comporta una zona lliure de 8 places. Es pot gaudir d'un servei de restauració i allotjament (mitja pensió, pensió completa o només habitació). El refugi disposa d'una estufa de pèl·lets, de xarxa WIFI i cobertura mòbil.

El gran atractiu del refugi és la seva terrassa, en plena solana, amb vistes espectaculars sobre el pic de La Serrera i el Roc del Relotge amb el circ glacial de l'Estanyó.

El refugi està obert 7/7 dies del 1 de juny al 30 de setembre. Per la resta de l'any, cal consultar el calendari, conjuntament amb les tarifes, a la web del mateix.

El refugi és també un punt d'avituallament i d'informació per gaudir millor del parc natural. Es troba sobre la ruta *Coronallacs* d'Andorra, seguint el GRP.

www.refugisorteny.com

Contacte: refugidesorteny@gmail.com

Tel: 00 376 84 64 46

Itineraris recomanats

Cap dels Graus - estany de l'Estanyó - pic de l'Estanyó

Longitud: 13.400 m (retorn inclòs)

Temps: 7h

Desnivell: 1.015 m

Dificultat: Alta (moderada fins a l'estany de l'Estanyó)

0 h: Portell de Sorteny, 1.880m

Estem aquí en una zona considerada Parc natural, per la seva abundant i particular flora. Tindrem cura de no desviar-nos dels camins assenyalats. Passat el portell, a uns 100 m, cal agafar el camí a la dreta que ens condueix fins a un pont que permet travessar el riu de Sorteny.

0.20 h: Pleta de Duedra, 1.950 m

Voregem el riu fins a la pleta de Duedra i a la dreta comencem a pujar en direcció a l'estret de L'Estanyó.

1h15: Estret de l'Estanyó, 2.200m

Acabem de sortir del bosc de pins i bedolls per entrar en una zona de pastures, la Pleta del Llo-mar (podem observar a mà dreta, les restes de cabanes).

2h: Estany de l'Estanyó, 2.340m

Lloc de repòs ideal, cal refrescar-se abans d'emprendre el camí cap a l'esquerra, direcció a la serra del Roc del Rellotge.

2.30 h: Serra del Roc del Rellotge, 2.500 m

Arribant a la cresta, tenim una vista excepcional sobre la massa trapezoïdal de la Serrera. Continuem serra serrant aigua vessant fins al pic. Cal ser prudents i vigilants en alguns passatges del recorregut.

3.50 h: Pic de l'Estanyó, 2.915 m

Arribant al tercer pic més alt d'Andorra, molt particular per la seva piràmide summital, gaudim de vistes de la vall del Riu i els seus estanys i d'un panorama quasi total sobre el Principat. El retorn es fa pel mateix camí.

Cap dels Graus - pic de la Serrera

Longitud: 14.400 m (retorn inclòs)

Temps: 7h

Desnivell: 1.013 m

Dificultat: Alta (moderada fins a la font dels Meners)

0 h: Portell de Sorteny, 1.880 m

Agafem el camí que puja quasi recte cap al refugi.

0.20 h: Refugi guardat Borda de Sorteny, 1.969 m

Aquest refugi és un lloc ideal per pernoctar i gaudir de la bellesa i la tranquil·litat de la vall.

1.20 h: Pas de la Serrera, 2.230 m

Continuem per darrera del refugi pel camí GRP del circuit *Coronallacs*, passem per una zona forestal envoltada de zones humides amb cotoneres; després de deixar darrera els últims pins negres que poblen la vall i les landes d'escobar, havent travessat el riu de la Cebollera i pujat a la dreta una costa amb fort pendent, arribem al pas de la Serrera.

2.40 h: Font dels Meners, 2.560 m

Continuem el camí cap a les fonts de les Cebes, on travessem el rierol per arribar més lluny, a una altra font que es troba prop de la ruïna d'una anti-

ga cabana de pastors, la cabana dels Meners. De pas admirem les tarteres i els cons de dejecció de les canals que baixen dels pics de l'Estanyó i de la Cabaneta.

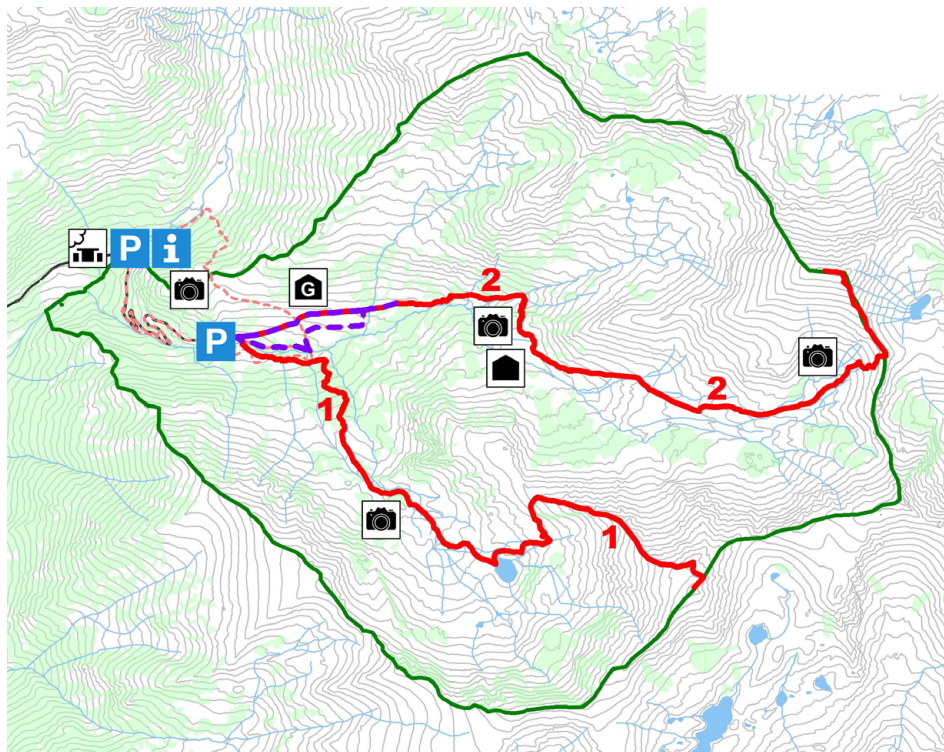
3 h10: Collada dels Meners, 2.724 m

Continuem el camí fent marrades dins d'una zona de tartera amb fort pendent, per arribar a la collada, pas obligat per anar a la vall de Ransol i per acabar l'ascensió al pic de la Serrera. Continuem a l'esquerra per la cresta, tenint en compte alguns passos dificultosos just després de la collada.

h: Pic de la Serrera, 2.913m

Arribant al punt més alt, trobem un cim pla amb una vista excepcional fins al massís de l'Aneto i les muntanyes que continuen fins al port d'Envalira; també cap a França, fins a les pedreres de talc de Luzenac i la plana de Pamiers. El retorn es fa pel mateix camí.

P Aparcament	— Límits del Parc Natural de la Vall de Sorteny
i Caseta d'informació	— Itineraris recomanats
Àrea de berenada	1 Cap dels Graus-estany de l'Estanyó-pic de l'Estanyó
Mirador	2 Caps dels Graus-pic de la Serrera
Refugi lliure	---- Itinerari de biodiversitat al voltant del refugi guardat
G Refugi guardat	---- Altres camins seleccionats

Senders interpretatius

Rastres i zones humides

Un circuit que permet descobrir els rastres de la fauna salvatge del parc natural.

Cap dels Graus - Pleta de Duedra: 2h00

Desnivell +: 50m

Llargada: 1.385 m

Podem sortir des de l'aparcament del cap dels Graus o des de l'aparcament de la Canya de la Rabassa (llargada + 1.650 m). El circuit passa per set zones humides on es més fàcil observar rastres d'animals.

A partir del cap dels Graus, se segueix el camí de l'estany de l'Estantó fins passar el pont, on es deixa el camí per realitzar un petit bucle fins a una zona humida on podem trobar rastres d'animals.

Tornant cap al camí de l'estany, travessem un prat de dall per tornar cap a una zona humida on aprofitarem per descobrir unes de les flors més escasses del parc, una petita orquídia, la *Lis-tera cordata* que creix sobre els bonyes d'esfagnes, així com una espècie encara més escassa, una crucífera, *Lepidium villarsii*, situada al bé mig d'una magnífica megaforbie, autèntic jardí de plantes exuberants.

Arribem a la Pleta de Duedra, on observem uns restes arqueològics de cabanes i orris. Baixant cap al pont que travessem, entrem en un bosc amb arbres monumentals i seguim una gran zona humida on buscarem rastres d'animals. Tornem cap al cap dels Graus pel marge dreta del riu de Sorteny. A la vora del riu buscarem els rastres de l'almesquera, petit mamífer discret, espècie protegida i endèmica dels Pirineus.

Podem aprofitar la resta del dia per passar al refugi guardat i aprofitar la seva esplèndida terrassa, continuant el nostre recorregut seguint el camí del Planell del Quer on tindrem vistes immillorables sobre la vall de Sorteny i la vall de Rialb.

Al planell, aprofitem per passar pel mirador d'observació de fauna. Podrem baixar per la vall de Rialb i tornar a l'aparcament de la Canya de la Rabassa si hi hem deixat el cotxe, sinó es pot tornar pel mateix camí d'anada per arribar fins al cap dels Graus.

Camins principals

El senderisme ens permet apropar-nos a la riquesa natural i cultural del parc. Tres principals recorreguts ens permeten descobrir aquest espai natural protegit:

- Canya de la Rabassa al Planell del Quer (dificultat baixa): és un recorregut molt fàcil que ens permet tenir unes magnífiques vistes panoràmiques tant del parc natural com de la vall de Rialb.
 - Canya de la Rabassa a l'estany de l'Estanyó (dificultat moderada) i amb dificultat alta,
- fins al pic de l'Estanyó (2.915 m) el pic més alt del parc natural que, segons deien els *Pirineïstes* del segle XIX, era el millor punt de vista d'Andorra sobre els Pirineus.
 - Canya de la Rabassa a la collada dels Meners (on podem seguir el circuit *Coronallacs* cap al massís del Juclar) i el pic de la Serrera (2.913 m) (dificultat alta), on les vistes són impressionants cap al pic de l'Aneto o fins a la planatolosana. Sortint de la Canya de la Rabassa (aparcament) tindrem:

1	Jardí botànic	Refugi Borda de Sorteny	Planell del Quer	
	20 min	45 min	1 h 10min	
	Desnivell / llargada	180 m / 500 m	275 m / 1.100 m	
2	Jardí botànic	Estany de l'Estanyó (2.340m)	Pic de l'Estanyó (2.915 m)	
	20 min	2h15min	4h	
	Desnivell / llargada	560 m / 2.700 m	1.135 m / 4.600 m	
3	Jardí botànic	Refugi Borda de Sorteny	Collada dels Meners (2.719 m)	Pic de la Serrera (2.913 m)
	20 min	45 min	3h30min	4h10min
	Desnivell / llargada	180 m / 500 m	940 m / 4.800 m	1.133 m / 5.500 m

Els camins estan marcats amb marques grogues dels camins comunals o amb marques grogues i vermelles del GRP, trobarem també elements de senyalització orientativa.

Senders interpretatius autoguiats

- Camí del Grau de la Llosa
- Sender de l'esquirol
- Sender de la marta

Tres itineraris diferents, on gràcies a una guia en format paper, es pot anar descobrint punt per punt la natura i els paisatges que ens deixaran meravellats.

Els tres itineraris acaben en el jardí botànic on hi ha una mostra de la flora subalpina i alpina de la zona, presentada per ambients.

A través d'aquests itineraris podrem descobrir noves sensacions i alimentar els nostres sentits. Podrem sentir com l'aigua llisca pels rierols o com agafa més força als rius i modela les pedres que hi ha al llit.

Podrem veure com la pupila s'omple amb mil i un colors provinents de les flors i plantes de la zona, i olorar les plantes que ens deixen una aroma agradable i un record de la infantesa, el comí, el clavell de pastor o el safrà de muntanya. Podrem tocar l'aigua freda dels rierols a l'estiu i els plecs de l'es-corça d'un pi negre.

Normativa

La normativa en quan a l'ús públic està definida en el Pla Rector del 30 de juny del 2016, on es defineix la zonificació i on es regulen les activitats (permeses, autoritzables o no permeses). Els documents normatius es poden trobar a la web del parc natural: www.sorteny.ad.

També s'apliquen d'altres normes a tota la parròquia, com l'Ordinació de l'accés al medi natural i rural mitjançant la xarxa de camins de la parròquia del 24 d'abril del 2014 o l'Ordinació de la higiene pública i protecció ambiental del 28 de març del 2013.

La conservació de la diversitat biològica, dels hàbitats i del paisatge necessita la implicació de tots, cal que respectem la normativa bàsica següent:

- Circular pels camins marcats.
- Tret d'autoritzacions especials (gestió del refugi guardat, gestió ramadera), no circular amb giny motoritzat en tot el parc natural a partir del cap dels Graus.
- Tornar els residus als punts de recollida corresponents, al menys a l'aparcament de la Canya de la Rabassa.

- No acampar en tot el parc, només el bivac és possible per sobre dels 2.300 m de 18h00 a 8h00.
- No fer foc de campament en tot el parc.
- No arrencar o tallar cap vegetal en tot el parc.
- Respectar totes les zones humides i seguir sense sortir-ne els camins que les travessen
- No destorbar la fauna respectant la seva tranquil·litat.
- Tenir els gossos lligats.
- Respectar totes les infraestructures del parc i en particular la senyalització.

Cal informar-se de les condicions meteorològiques abans de visitar el parc, durant l'hivern consultar el butlletí de risc d'allaus (www.meteo.ad) i estar ben equipat per una sortida a la muntanya.

En cas d'emergència, trucar al 112.

Per més informació, adreçar-se a la caseta d'informació situada a l'aparcament de la Canya de la Rabassa (15/6 - 12/9) o a l'Oficina de Turisme (tel.: 878 173 - ot@ordino.ad).

2.

Parc natural del **Comapedrosa**

Presentació

El sostre d'Andorra

A l'extrem nord-oest d'Andorra, dins la parròquia de la Massana, hi ha el cim més alt d'Andorra, el Comapedrosa (2.942 m). La presència d'aquest gegant, d'elevat valor simbòlic i gran reclam per a senderistes i practicants d'esports de muntanya, fou un dels factors que comportaren la creació, l'any 2003, del Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa. Aquest espai protegit, però, inclou molts altres

elements d'interès en les seves 1.542 hectàrees de superfície, molts d'ells caracteritzats o modelats per la seva particular orografia.

L'elevada altitud és, de fet, una de les principals característiques del parc. Dins l'espai protegit trobem, a més de l'Alt de Comapedrosa, diversos cims amb altituds superiors als 2.900 m. Aquest és el cas de la Roca Entravessada (2.927 m) i, just a la confluència

de les fronteres entre Andorra, Catalunya i França, el Medacorba (2.913 m). La gran varietat de condicions climàtiques presents, des dels cims més elevats fins a les cotes més baixes del parc, ubicades a uns 1.500 m d'altitud, permeten l'existència d'una diversitat biològica i paisatgística excepcional.

L'empremta de les glaceres

Des del punt de vista geològic i geomorfològic, destaca la presència de sis nuclis d'estanys glacials, que corresponen a una bona part dels elements lacustres de la meitat occidental d'Andorra i, aleshores, són els més elevats del país (concretament l'estany de Més Amunt dels Forcats, situat a 2.714 m, és el més alt d'Andorra). L'origen d'aquests medis

aquàtics cal cercar-lo en les cubetes que excavaren les glaceres fa uns quants milers d'anys. L'enorme quantitat de neu que s'acumulà, durant les glaciacions, en les cotes més elevades, també donà lloc a altres formes d'origen glacial, les quals defineixen l'actual orografia accidentada del parc: morrenes, gorges, superfícies polides, etc. Els elements d'origen glacial més espectaculars del parc, però, són els circs glacials, sobretot el del Pla de l'Estany, i la vall d'origen glacial en forma d'U de Comapedrosa.

A les zones més elevades del parc neix una àmplia xarxa de rierols i torrents, que formen part de la xarxa hidrogràfica de la vall d'Arinsal, afluent de la conca del Valira del Nord, i que alimenta tota

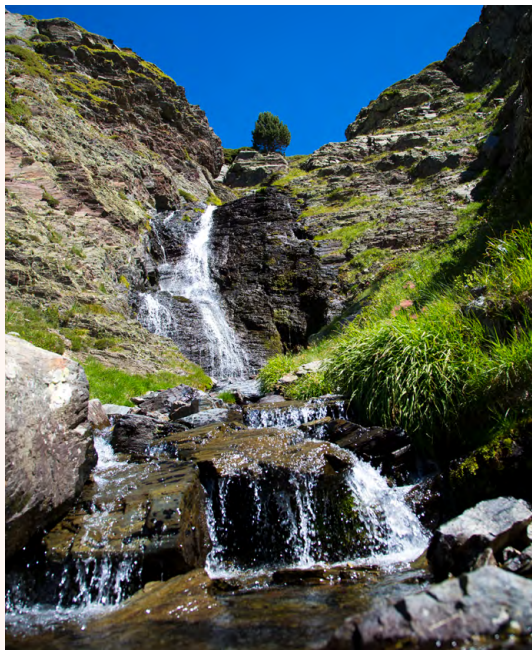

mena de medis aquàtics: surgències, molles, etc. Convé destacar, per la seva espectacularitat, els salts d'aigua dels rius Pollós i Comapedrosa, així com, pel seu elevadíssim interès públic, les dues captacions comunals que, situades dins l'àrea protegida, formen part de la xarxa de subministrament d'aigua i abasteixen bona part de la població de la parròquia de la Massana. Aquest és un clar exemple de què la creació d'un espai protegit no només cerca la conservació de les comunitats naturals que hi viuen, sinó que també permet la preservació dels recursos que acull, molts d'ells imprescindibles per a la nostra espècie i societat. Les zones humides del Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa formen part, des del 15 d'abril de 2014, del llistat de zones humides d'importància internacional del Conveni de Ramsar, tractat internacional per a la conservació i l'ús sostenible dels medis aquàtics.

Els sòls més àmpliament distribuïts al parc són silícics, amb un pH lleugerament àcid. Això fa que les unitats de vegetació més ben representades siguin típicament acidòfiles. A l'extrem sud-est de l'àrea protegida, però, dominen els sòls calcaris, fet que permet la presència d'unes comunitats vegetals diferenciades i singulars, de caràcter calcícola. Una altra particularitat geològica del parc és la presència de tobos riolítiques, roques d'origen volcànic força rares a Andorra.

Explosions de color i ancians de fusta

El parc acull elements vegetals que pertanyen a dues de les grans regions d'Europa occidental, l'eurosiberiana, ben representada a les cotes més baixes del parc, i la boreo-alpina, dominant a les

zones més elevades i fredes. Podem diferenciar tres estats de vegetació, des de les cotes superiors a les inferiors: alpi, subalpi i montà.

L'estatge alpi, que comprèn les àrees més altes i fredes, està dominat per medis rocosos i formacions herbàcies. El fred, el vent i la neu impedeixen el creixement dels arbres, i bona part de les espècies prenen formes agudades o en coixinet, per protegir-se de les dures condicions que imperen en aquestes cotes. Arbustos com el ginebró i l'abaret ocupen superfícies importants, però la

majoria d'àrees es troben entapissades per prats i pastures. Malgrat les dures condicions ambientals que defineixen la vida a l'alta muntanya, l'explosió de colors que té lloc cada estiu, principalment al juliol, durant la floració, és un dels fenòmens naturals més bells dels Pirineus. Els tons blaus de les gençanes pirinenques i les pastorelles es barregen amb els roses de les silenes acaules i els rosers alpins, i amb les tonalitats verdoses dels veladres i les gençanes de Burser. La floració es mostra especialment esplendorosa prop dels medis aquàtics, on una profusió d'orquídies treu el cap entre el blanc de les cotoneres i el groc de les caltes.

La presència dels arbres es concentra a l'estatge subalpí, on dominen les pinedes de pi negre, i a l'estatge montà, on ho fan les pinedes de pi roig. Alguns d'aquests boscos, considerats com a bos-

cos vells o de defensa i que han protegit històricament a persones i béns de les allaus, han permès la supervivència d'arbres de formes i mides espectaculars. En trobem alguns bons exemples a les rodalies de l'estany de les Truites, on s'han inventariat alguns pins negres amb edats superiors als 300 anys. Dins el parc també trobem, de forma més o menys localitzada, avetoses, avellanoses i, fins i tot, un bedollar de beç pubescent, tipus de medi forestal força rar al Principat.

Dins el Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa s'han cartografiat diversos Hàbitats d'Interès Comunitari, un dels quals es considera de conservació prioritària a Europa (les pinedes de pi negre sobre substrat calcari), i ja s'han catalogat més de 700 espècies de flora vascular, algunes d'elles no detectades en cap altre indret d'Andorra.

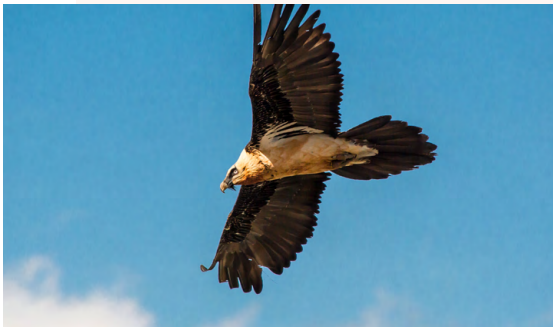
Tresors faunístics

El protagonista faunístic indiscutible de l'espai protegit és la serenalla pallaresa, petit rèptil descobert l'any 1994, exclusiu d'una reduïdíssima àrea pirinenca. El parc acull una part important de la població mundial d'aquest saure, que habita medis rupícoles ben insolats d'alta muntanya, principalment per sobre els 2.300 m d'altitud. Aquests mateixos medis alpins també són la llar d'espècies tan interessants com l'ermini i la perdiu blanca, animals tan adaptats al fred i a la neu que, fins i tot, esdevenen de color blanc durant els mesos més freds. Les zones més altes del parc són una talaia perfecta per observar grans rapinyaires. S'observa freqüentment el trencaòs, que sobrevola el parc a la recerca d'aliment, i l'espai protegit inclou nuclis reproductors d'àguila daurada i d'àguila marcenca.

A les formacions herbàcies alpinas són freqüents les marmotes, els muflons i els isards, així com ocells com el còlit gris o el grasset de muntanya. Més avall, als boscos de coníferes, viuen la marta, el gall de bosc, el mussol pirinenc, el picot negre i la merla de pit blanc, mentre que a les clarianes i medis oberts abunden els cabirols, així com una gran varietat d'espècies de pitavoles o papallones. El catàleg de papallones diürnes del parc inclou unes 80 espècies. Destaca l'apol·lo, de grandària considerable, amb una envergadura alar d'uns 8 cm, i diferents representants del gènere *Erebia*, grup que inclou diverses papallones, conegudes popularment com a muntanyeses.

Els medis aquàtics són la llar de l'aigüerola o merla d'aigua, la granota roja i el tritó pirinenc, amfibi exclusiu d'aquesta serralada. Altres es-

pècies vertebrades amenaçades que han estat detectades a l'interior del parc són el ratpenat de bosc i el gat fer, entre altres. Fins a l'actualitat s'ha detectat la presència, dins l'àrea protegida, d'unes 150 espècies de fauna vertebrada, xifra que palesa l'enorme importància d'aquest Parc Natural per a la conservació de la fauna andorrana i pirinenca.

Passat i futur

Una passejada pel Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa permet viatjar al passat, fins a temps remots, extraordinàriament antics. Les roques exhibeixen les cicatrius dels processos que comportaren la creació, fa milions d'anys, de la serralada dels Pirineus, mentre que les restes de l'activitat de les glaceres, que s'esvaïren fa milers d'anys, són, tal com ja s'esmentava en apartats anteriors, palpables arreu. Molt més recents són

les nombroses construccions lligades a la pagesia tradicional, un dels principals elements culturals del parc. Molt a prop de l'espai protegit, en enclavaments de propietat privada ubicats als accessos principals, hi ha diversos conjunts de bordes (Percanela, Torné, Prats Nous, Agunes i Coruvilla), edificis tradicionals de pedra i fusta, amb dos pisos i llosats de dos vessants. Ben a prop abunden els murs de pedra seca, i ens hi esperen còms i fonts. Altres construccions de gran valor són les cabanes de pastor, construccions molt petites, d'un sol pis i situades a l'estatge alpí. En trobem un bon exemple a la vall de Comapedrosa, prop del refugi homònim. També destaquen les pletes, on es recollia el bestiar que pasturava a la muntanya. En alguns casos corresponen a orris, de morfologia allargada, que eren els llocs on es munyien les ovelles i es feia el formatge. En podem veure una bona mostra a Montmantell.

En alguns indrets la història es barreja amb la ficció, tot donant lloc a llegendes com la de la vaca d'Arinsal, recopilada per l'escriptor català Pep Coll, mentre que altres raconades han omplert algunes pàgines destacades de la nostra història recent. Aquest és el cas del Pla de l'Estany, on morí, cap al 25 d'octubre de 1943, l'aviador nord-americà Francis E. Owens, que fugia, amb un grup d'aviadors i d'altres militars caiguts en combat durant la Segona Guerra Mundial, de l'exèrcit alemany. La situació geogràfica de l'actual Parc Natural, a cavall entre tres estats, ha propiciat la comunicació, de vegades desitjada però en altres ocasions forçada per les giravoltes de la història, entre les valls d'Andorra, Catalunya i França. Més antiga, però també rellevant, és la primera ascensió documentada al cim de Comapedrosa, que tingué lloc el 22 de setembre de 1858, protagonitzada per sis

membres de la comissió hispanoandorrana que delimitaven la frontera entre els dos països. Aprofitant aquesta efemèride, es va declarar el 22 de setembre com a Dia del parc.

Una altra data molt important és el 18 de desembre de 2003, quan el Comú de la Massana creà, mitjançant Ordinació comunal, el Parc Natural del Comapedrosa. L'espai protegit s'amplià l'any 2006, tot adquirint la seva morfologia, mida i denominació actuals, amb la missió de protegir, conservar i millorar els valors patrimonials naturals i culturals de l'espai a fi que les generacions actuals i futures en puguin gaudir, i promoure l'educació, la investigació i l'ús públic de forma sostenible. En el Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa, doncs, el passat, el present i el futur s'entrelliguen i es difonen.

Equipaments i activitats

El Centre d'Interpretació del Comapedrosa (CIC)

El Centre d'Interpretació del Comapedrosa (CIC), edifici multifuncional inaugurat el 23 d'agost de 2015, disposa de 182 metres quadrats i s'ubica al bell mig del nucli urbà d'Arinsal, a tocar de la carretera CG-5. La part interpretativa consta de diverses zones que mostren els principals hàbitats del parc, la diversitat biològica i les particularitats geològiques i culturals de l'àrea protegida. També hi ha un espai on es projecta el documental "Comapedrosa: secrets d'un Parc Natural" del Jaume Riba, així com una àrea on s'exhibeixen exposicions temporals. Aquesta actualment acull

l'exposició "La vida salvatge al Comapedrosa: el més extrem d'un país", que consta de 16 plafons amb informació sobre la fauna del parc. Al centre també podeu gaudir de l'audiovisual "Comapedrosa 360°" que permet, mitjançant la utilització d'ulleres de realitat virtual, pujar al sostre d'Andorra sense moure's d'Arinsal. El Centre d'Interpretació del Comapedrosa (CIC) també disposa d'una àmplia oferta de productes de marxandatge i publicacions del parc. Podeu obtenir més informació (dies i horaris d'obertura, etc.) al telèfon (+376) 837 111 o al correu electrònic cic@comumassana.ad. Igualment, podeu consultar el web del parc (www.comapedrosa.ad) per informar-vos sobre aquest o altres equipaments i activitats.

L'equipament per a l'atenció dels visitants

L'equipament per a l'atenció dels visitants, en funcionament únicament durant els mesos d'estiu, es troba a Arinsal, a l'inici de la carretera de Comallempla (CS-413), prop de la boca sud del túnel del dic d'Arinsal. Aquí també podreu obtenir informació sobre el parc, les excursions guiades, el refugi guardat, etc. Aquesta caseta també disposa, des del 2014, d'una estructura de fusta annexa, amb diversos plafons interpretatius. Aquests ofereixen tant informació sobre l'espai protegit (medi físic, medi biològic, patrimoni cultural, equipaments i activitats, i mapa de camins del parc) com sobre la parròquia de la Massana en general.

Els aparcaments principals

Molt a prop de l'equipament per a l'atenció dels visitants hi ha diversos aparcaments on podem deixar el vehicle per visitar el parc. L'aparcament principal, però, es localitza a l'altra banda del túnel del dic d'Arinsal, a l'inici de la pista del Pla de l'Estany. Aquest aparcament, el de Prats Sobirans, té capacitat per a una trentena de places, però està tancat durant la temporada d'hivern. El temps màxim d'estacionament permès és de 3 dies.

Els miradors del Parc Natural

El parc disposa de dos miradors, el de l'Alt de Comapedrosa i el de la roca de la Sabina. El primer, que consta d'una taula d'orientació i una figura escultòrica, només és accessible a peu (vegeu l'apartat on es descriu l'ascens a l'Alt de Comapedrosa), mentre que al segon s'hi pot arribar en vehicle. El mirador de la roca de la Sabina es localitza al costat dret (en sentit ascendent) de la capçalera de la carretera de Comallempa (CS-413), a una altitud aproximada de 1.895 m. Allà hi trobareu una àrea de berenada i una taula d'orientació, que us permetrà descobrir els elements geològics i geogràfics principals de la meitat est de l'espai protegit (circs glacials, cims, conjunts de bordes, etc.).

Àrees de berenada

A la perifèria immediata de l'espai protegit hi ha dues àrees de repòs amb bancs, taules i barbacoes. La primera es localitza a la capçalera de la carretera de Comallempa, al mirador de la roca de la Sabina, i l'altra es troba al riu Pollós, a l'inici del Circuit Interpretatiu, a poca distància de l'equipament per a l'atenció dels visitants però a

l'altre costat (al nord) del dic d'Arinsal. Aquesta darrera àrea disposa d'un pont de fusta que ofereix espectaculars vistes del salt d'aigua del riu Pollós.

Els refugis del parc

Al Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa hi ha tres refugis de muntanya. Dos estan oberts tot l'any i no estan guardats: el del Pla de l'Estany o Joan Canut (2.049 m) i el de les Fonts (2.196 m). Els dos refugis esmentats tenen de 6 a 10 places en forma de lliteres, foc a terra, llenyer i font. A més, tenen una estança tancada per a ús exclusiu de vaquers, eugassers i personal autoritzat pel Govern d'Andorra, de qui són propietat. Són refugis fets de pedra, d'una sola planta i llosat de dos vessants. El tercer refugi del parc, i l'únic

que està guardat durant els mesos d'estiu, és el de Comapedrosa. En trobareu més informació a l'apartat específic corresponent.

Itineraris interpretatius auto-guiats

El Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa disposa de dos itineraris interpretatius auto-guiats. Ambdós disposen de nombrosos elements de senyalització interpretativa i de llibrets o fulletons específics. El primer és el Circuit Interpretatiu, que s'ubica a la perifèria immediata del parc i que és apte per a tots els públics. En trobareu una descripció en un apartat específic d'aquesta mateixa publicació. L'altre itinerari interpretatiu, que s'esmenta breument a l'apartat on es descriu l'ascens fins a l'Alt de Comapedrosa, és l'itinerari interpretatiu transfronterer

Comapedrosa-la Molinassa. Es tracta d'una iniciativa conjunta del Parc Natural de l'Alt Pirineu (Catalunya) i del Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa. Transcorre pel GR-11 i té una longitud de 10,7 km. Connecta l'aparcament de la Molinassa, i molt a la vora el refugi guardat de Vallferrera (+34 973 624 378 / +34 669 532 513), al Parc Natural de l'Alt Pirineu, amb el refugi guardat de Comapedrosa. La senyalització d'aquest itinerari interpretatiu es basa en la presència de 20 pivots de plàstic reciclat.

Geocerca

El Circuit Interpretatiu també acull, principalment durant els mesos d'estiu, una activitat de geocerca (o *geocaching*) destinada al públic familiar. Consisteix en buscar "tresors" amagats mitjançant un GPS. Informeu-vos-en, atès que aquesta divertida activitat, que us permetrà obtenir un petit obsequi del parc, també disposa d'un fulletó específic. El parc també disposa d'una altra activitat de geocerca, amb els estanys glacials com a fil conductor. Aquesta darrera activitat, però, va dirigida a altres tipologies de públic i es concentra a les zones més elevades de l'espai.

Sortides guiades i excursions a cavall

Cada estiu, generalment entre l'1 de juliol i el 31 d'agost, el Comú de la Massana ofereix un servei de sortides guiades a peu, a càrrec de guies de muntanya titulats, dins el Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa.

Durant l'estiu també hi ha la possibilitat d'apuntar-se a una passejada a cavall per l'interior de l'espai protegit. Les excursions a cavall, obertes

a tots els nivells i per a totes les edats, inclouen l'ascens fins al Pla de l'Estany, un dels indrets més bells i espectaculars del parc. Es tracta d'una manera complementària d'acostar-se a l'espai protegit. Cal tenir en compte que l'anada es realitza a cavall, però que la tornada, tota en baixada, s'ha de fer a peu. Informeu-vos-en (dates, preus, recorreguts, etc.) als equipaments principals del parc (Centre d'Interpretació del Comapedrosa -CIC-, per exemple) o a l'Oficina de Turisme de la Massana (Tel. +376 835 693).

El Diari de l'Explorador i la cançó del parc

Al Centre d'Interpretació del Comapedrosa (CIC) podeu obtenir "El Diari de l'explorador", dossier educatiu de visita dirigit al públic familiar. Es tracta d'un llibret d'activitats i jocs, adreçat a famílies

amb infants d'entre 5 i 12 anys, perquè descobreixin alguns dels secrets de les zones més baixes i accessibles de l'espai protegit.

Al web del parc (www.comapedrosa.ad) podeu veure un vídeo de la cançó "Comapedrosa". Es tracta d'una peça musical composta pel Jordi Barceló i el Jordi Botey, amb lletra de la Mònica Bordas i el Jordi Botey. Una quarantena de nois i noies de la parròquia de la Massana, la majoria d'entre 7 i 16 anys, participaren a les diferents fases de creació de la cançó, que tingueren lloc l'any 2013. En l'enregistrament hi participaren 23 músics. Els arranjaments, així com la direcció musical, són obra del Jordi Barceló, mentre que de la direcció del cor se n'encarregà el Josep Puig.

El refugi guardat de Comapedrosa

L'únic refugi del parc que és guardat, habitualment de juny a setembre, és el del Comapedrosa. Aquest es troba a 2.260 m d'altitud, al costat mateix de l'estany de les Truites. Només s'hi pot accedir a peu, tant pel camí del refugi de Comapedrosa, que també ens permetrà accedir fins al cim del mateix nom, o pel camí de la portella de Sanfons, des de la vall de Comallempa o des de les rodalies del Coll de la Botella (CG-4).

El refugi, en funcionament des de l'any 1992, té una capacitat per a 48 persones i consta de tres plantes: la part inferior on s'ubiquen els lavabos i les dutxes, la planta intermèdia on s'hi troba el menjador i la cuina, i la planta superior on es troben les habitacions. Cada excursionista pot disposar de manta i de llits amb matalassos.

Al refugi podem gaudir de servei d'allotjament i restauració per a tots els usuaris. Disposa de llum, dutxes amb aigua tibia, lavabos, llar de foc, estufa de llenya, telèfon, emissora de ràdio per a emergències i cobertura mòbil. La instal·lació es completa amb espais annexos i equipaments tècnics d'energia i sanejament corresponents.

Cal destacar que just al costat del refugi guardat existeix un petit refugi lliure reservat per als excursionistes que no desitgin pagar per allotjar-se al refugi guardat. Aquest refugi de lliure accés disposa d'una capacitat de 6 places.

Els preus de pernoctació i restauració, així com les diferents possibilitats per a federats, menors i grups, es poden consultar a la pàgina web del Comapedrosa, per telèfon al (+376) 327 955 o per correu electrònic a l'adreça refugicomapedrosa@gmail.com

Itineraris recomanats

A continuació es descriuen dos dels camins existents a l'interior, o a la perifèria immediata, de l'espai protegit. Un d'ells, el **Circuit Interpretatiu**, és apte per a tots els públics, mentre

que l'altre, que correspon a l'**ascens fins al cim** més alt d'Andorra, només és recomanable per a persones amb certa experiència i condició física.

El Circuit Interpretatiu

Longitud: 1.165 m (*retorn inclòs*)

Temps: 30'

Desnivell: 65 m

Dificultat: *Baixa*

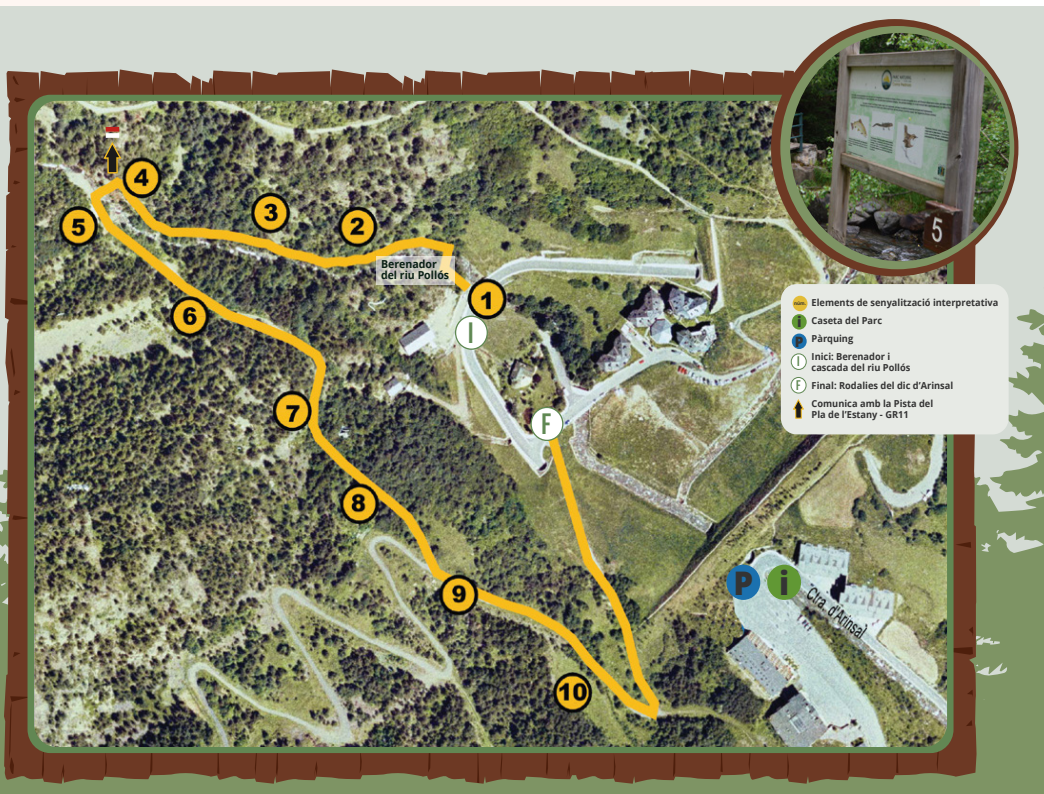
El Circuit Interpretatiu és un equipament perifèric que pretén oferir una introducció, fàcilment accessible i segura, a les característiques naturals i culturals de l'espai. Es tracta d'un recorregut de dificultat baixa, amb una longitud d'una mica més d'1 km. Comença al berenador del riu Pollós, a poca distància de l'equipament per a l'atenció dels visitants i dels aparcaments principals, i acaba ben a prop. Disposa de diverses àrees de descans i 10 elements de senyalització interpretativa, amb l'objectiu d'informar o interpretar sobre el terreny aspectes del medi físic, biològic o humà, així com d'espectaculars vistes del riu Pollós.

El recorregut permet descobrir les principals espècies vegetals de les zones més baixes del parc, presidides per boscos caducifolis i per boscos de coníferes. Es descriuen els usos tradicionals de les espècies més representatives, i es comenta la variació que experimenta la vegetació en funció de l'altitud i l'orientació. Altres elements de senyalització interpretativa es dediquen a il·lustrar la fauna vertebrada, tant terrestre com aquàtica, més abundant o característica d'aquests hàbitats, mentre que altres expliquen la història i característiques bàsiques del parc, la importància de l'aigua o l'impacte de les glaciacions quaternàries. El recorregut també

permet observar alguns elements constructius de gran interès, lligats a les activitats tradicionals. Es tracta dels murs de pedra seca i les sèquies.

La senyalització horitzontal, com succeeix en la gran majoria de camins comunals, consta de punts i fletxes grogues. El recorregut, però, tam-

bé disposa de diversos cartells orientatius específics. Convé tenir molt present que una part del Circuit Interpretatiu coincideix amb un tram de les pistes d'esquí del sector Arinsal de Vallnord (Les Marrades). Durant l'hivern, doncs, és imprescindible que us informeu abans d'accedir a aquest recorregut.

Ascens a l'Alt de Comapedrosa

Longitud: 15.400 m (retorn inclòs)

Temps: 7h

Desnivell: 1.361 m

Dificultat: Alta (moderada fins al refugi de Comapedrosa)

Recorregut llarg i tècnic, d'una longitud total de més de 15 km (retorn inclòs) i un desnivell notable. Comença a l'aparcament principal del parc, prop de l'equipament per a l'atenció dels visitants, a una altitud aproximada de 1.570 m, i arriba fins a l'Alt de Comapedrosa (2.942 m), el cim més alt d'Andorra. La major part del recorregut correspon a un tram del GR-II (marques blanques i vermelles). Convé tenir molt present que aquest camí travessa àrees que, durant l'hivern i la primavera, solen presentar un risc d'allaus molt elevat. És imprescindible, doncs, que us informeu prèviament i que prengueu totes les precaucions necessàries.

La primera part transcorre, majoritàriament en direcció nord-oest, per la pista forestal del Pla de l'Estany. També hi ha la possibilitat, però, d'agafar un petit corriol que neix al costat dret de la pista, just on hi ha una barrera mòbil que regula l'accés motoritzat, o també s'hi pot arribar mitjançant el Circuit Interpretatiu. El recorregut travessa un bosc mixt caducifoli, format per espècies com l'avellaner, el gatsaule o el saüc racemós, i deixa

enrere algunes petites construccions dedicades a la captació i conducció de l'aigua. Aquest medi forestal es va transformant, a mesura que augmenta l'altitud, en una pineda, principalment de pi roig. Són freqüents els esquirois i els cabirols, així com les serenalles roqueres. Després d'algunes pujades fortes, alternades amb alguns replans, arribem a un pas canadenc. Aquí, en un revolt tancat que fa la pista cap a la dreta, cal que nosaltres girem a l'esquerra, tot abandonant la pista i endinsant-nos en un bonic corriol.

El camí travessa el riu del Pla de l'Estany i el riu de Comapedrosa. Aquí, a Aigüesjunes, la frescor esdevé palpable. Prop dels medis aquàtics abunden les violes d'aigua, petites plantes insectívores de flors liles, i el camí travessa un bosc mixt de pins i avets, amb alguns exemplars de mida singular. El camí ascendeix, majoritàriament en direcció oest, per l'obaga de Comapedrosa. Aquí encara es conserven alguns trams empedrats, i l'ascens ens ofereix boniques visites de l'espectacular salt d'aigua del riu de Comapedrosa. Travessem, un cop deixada enrere la font del Fenoll, un bedollar de beç pubescent, veritable tresor bo-

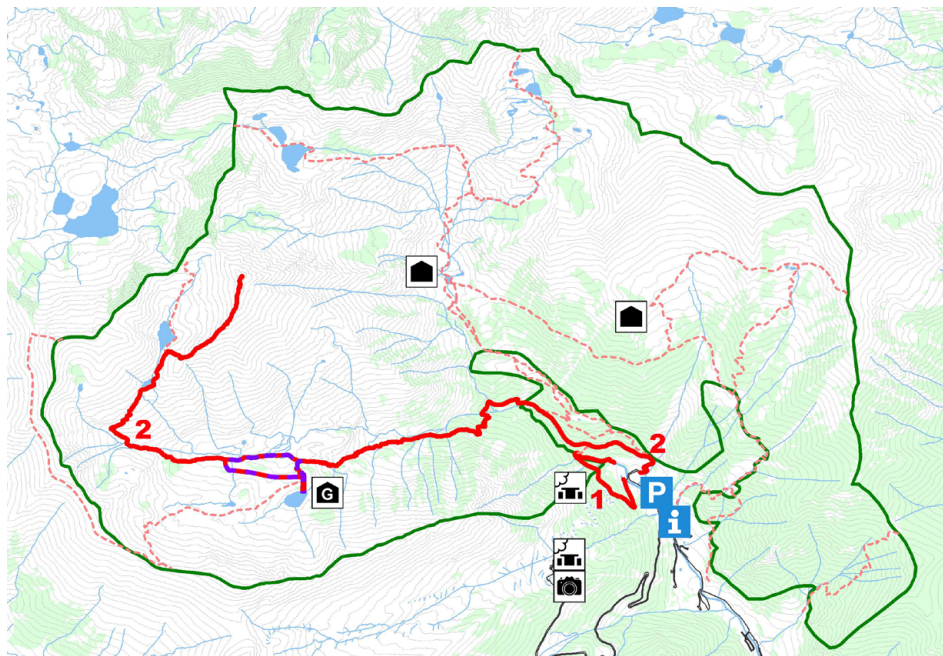
tànic del parc. L'escorça blanca i les fulles, rombals i amb el pecíol i el revers peluts, són inconfusibles. El sotabosc està dominat per vegetació megafòrbica, formada per espècies herbàcies de mida gran i floració espectacular. Podem observar plantes tan belles com el marcòbic pirinenc, l'adenòstil o el rovell d'ou. Encara més abundants resulten la flor de vent o, tot just després del desgel, els ranuncles pirinencs i els safrans de primavera. Un cop al collet de Comapedrosa, girem a l'esquerra, tot seguint el GR-11, i arribem al refugi guardat del mateix nom. Aquest ens oferirà repòs i, generalment entre principis de juny i finals de setembre, servei de restauració. Ben a prop del refugi hi ha l'estany de les Truites, coronat per un bosc vell de pins negres centenaris.

El camí abandona el refugi en direcció oest. Aquest tram coincideix amb una part de l'itinerari interpretatiu Comapedrosa-La Molinassa, que connecta aquest refugi amb el de Vallferera, al Parc Natural de l'Alt Pirineu (Catalunya). Primer planeja, tot oferint-nos boniques vistes dels patamolls i la cabana de pastor de la pleta de Comapedrosa, però ben aviat reprèn el fort ascens i poc a poc van desapareixent els pocs arbres que encara ens acompanyaven. Sobrevolem nombrosos medis aquàtics, coronats pels plomalls blancs de les cotoneres i els salts alarmats de les abundants granotes roges. Un cop a la base de les Canyonques, el sender gira cap al nord. És fàcil escoltar els xiulets de les marmotes i veure algun mufló o algun isard. Després d'acariciar el costat dret de les basses de l'estany Negre, i poc abans d'arribar a l'estany Negre, el camí abandona el GR-11, el qual ens dirigiria cap al port de Baiau i baixaria cap

al Parc Natural de l'Alt Pirineu, a Catalunya. No saltres ens enfilarem cap al nord-est, en direcció al sostre del Principat. Aquest darrer tram, senyalitzat amb punts i fletxes grogues, és el més dur i difícil, i convé ser extremadament prudents, especialment pel que fa a la meteorologia. Són abundants les serenalles pallareses i, si la fortuna ens somriu, podem sorprendre alguna perdiu blanca o algun ermini. Un cop al cim de Comapedrosa (2.942 m), una taula panoràmica, senyorejada per l'escultura "La gran fita" de l'artista Joan Canal, posa nom a la generosa munió de cims i accidents geogràfics que ens envolten. Per al retorn, un cop restaurades les forces, seguirem el mateix recorregut d'ascens. La primera part dels descens, però, la podem fer per un nou camí que connecta, en direcció oest, amb el GR-11, i passa a tocar del marge esquerre de l'estany Negre.

- P** Aparcament
- i** Centre d'Interpretació del Comapedrosa i equipament per a l'atenció dels visitants
- Àrea de berenada
- Mirador
- Refugi lliure
- Refugi guardat

- Límits del Parc Natural del Comapedrosa
- Itineraris recomanats
 - 1 El Circuit Interpretatiu
 - 2 Ascens a l'Alt de Comapedrosa
- Itinerari de biodiversitat al voltant del refugi guardat
- Altres camins seleccionats

Camins principals

El senderisme és la millor manera de conèixer el parc, atès que aquest compta amb un ric patrimoni de senders que permeten arribar a la major part d'indrets. Els camins estan marcats amb marques grogues o amb les blanques i vermelles del GR o amb les grogues i vermelles del GRP, i hi ha nombrosos elements de senyalització orientativa.

Els recorreguts més fàcils del parc, aptes per a la majoria de visitants, són la pista i el corriol del Pla de l'Estany i, molt especialment, el Circuit Interpretatiu. Aquest darrer es descriu en un apartat específic d'aquest mateix document.

El següent mapa mostra la situació geogràfica dels principals camins del parc, les característiques bàsiques dels quals es descriuen a la taula següent.

El Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa és un espai d'alta muntanya i, per tant, cal tenir en compte totes les precaucions i material necessari per a la realització de sortides en aquests tipus d'ambients, sovint de meteorologia imprevisible i canvis de temps sobtats. Cal dur roba d'abric i impermeable, perquè el temps pot canviar molt de pressa, i botes de muntanya, a ser possible impermeables. També es bo portar aliments i és imprescindible dur aigua. A l'estiu, així com també als dies assolellats d'hivern, és important dur crema protectora per a la pell i els llavis (especialment si pugem a algun cim, on la radiació és més intensa), barret o gorra i ulleres de sol. A la primavera, i molt especialment a l'hivern, cal parar atenció al risc d'allaus, ja que la major part del parc té un risc marcat, segons les condicions.

CAMÍ	DURADA	LONGITUD	DESNIVELL	DIFICULTAT
Pista i corriol del Pla de l'Estany	1 h 25'	2.528 m	450 m	Moderada
Camí del refugi de Comapedrosa	2h 00'	2.720 m	630 m	Moderada
Camí de l'Alt de Comapedrosa	2h 05'	3.272 m	677 m	Alta
Camí del pic de Sanfons	2h 05'	3.980 m	624 m	Alta
Camí de Percanella-les Fonts	1h 45'	4.260 m	480 m	Moderada
Camí de Montmantell	2h 15'	2.979 m	684 m	Moderada
Camí dels Forcats	1h 15'	1.800 m	420 m	Alta
Camí del Clot del Cavall	1h 25'	1.815 m	463 m	Moderada
Camí del Coll de les Cases	1h 15'	1.260 m	430 m	Moderada
Circuit Interpretatiu	0h 30'	1.165 m	65 m	Baixa

Normativa bàsica

Tenim el deure de garantir que les generacions actuals i futures també puguin gaudir de les meravelles del Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa. Per això, és necessària la implicació de tothom, i cal que respectem la normativa bàsica següent:

- Retorna els teus residus a la ciutat i diposita'ls als punts de recollida que es corresponguin. No llencis mai les escombraries a la natura. Ajuda'ns a mantenir el parc net i bonic.
- Encén foc només a les zones que estan preparades: al refugi de Comapedrosa, al refugi de les Fonts, al refugi del Pla de l'Estany (o Joan Canut), a l'àrea de berenada del roc de la Sabina i a l'àrea de berenada del riu Pollós.
- Respecta la vegetació. No la malmetis ni l'arrenquis.
- No circulis pel parc amb vehicle motoritzat si no tens l'autorització corresponent.
- Utilitza els lavabos de les zones habilitades (al refugi de Comapedrosa o al Centre d'Interpretació del Comapedrosa -CIC-), sempre que et sigui possible.
- Per acampades de més de 3 tendes, demana el permís corresponent.
- Observa la fauna però no la destorbis. Si no causes sorolls podràs observar més fàcilment fauna salvatge. No alteris la calma i la tranquil·litat del parc.
- Circula exclusivament pels camins marcats. T'ajudarà a no perdre't i mantindrà el parc en millors condicions.

- Si vas acompanyat pel teu gos, procura portar-lo lligat.
- Informa't bé de les condicions meteorològiques abans de visitar el parc i durant l'hivern consulta el butlletí de risc d'allaus (www.meteo.ad). Porta tot el material necessari per a la teva sortida a la muntanya. En cas d'emergència, truca al 112.

Els principals documents normatius del parc, imprescindibles si es vol dur a terme alguna activitat autoritzable a l'interior de l'àrea protegida (pràctiques esportives de competició, activitats guiades, recerca científica, etc.), són els següents, tots ells disponibles al web del parc (www.comapedrosa.ad):

Ordinació del Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa, que inclou la definició dels límits actuals de l'espai protegit. Aquest document es va fer públic el 27 de juliol de 2006 (BOPA -Butlletí Oficial del Principat d'Andorra- núm. 62, any 18, 9 d'agost de 2006).

Tercer Pla Rector del Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa, que es publicà el 7 de març del 2018 (BOPA núm. 12, any 2018). Les finalitats del Pla Rector del Parc Natural Comunal de les Valls del Comapedrosa són determinar la zonificació i desenvolupar la normativa de l'espai

3.

Vall del
Madriu-Perafita-Claror

Presentació

Parròquies:

Encamp, Andorra la Vella, Sant Julià de Lòria i Escaldes-Engordany

Data d'inscripció a la llista de Patrimoni Mundial:

01 de juliol del 2004 Superfície: 4.247 ha

Interval altitudinal:

1.845m (1.056-2.906m)

Norma legal en què es fonamenta:

la Llei 9/2003 Del Patrimoni Cultural d'Andorra, el Pla de gestió de la Vall del Madriu-Perafita-Claror.

Administració que gestiona l'espai:

Comissió de gestió de la vall del Madriu-Perafita-Claror.

Refugis lliures:

4 (Perafita, Claror, Fontverd, Riu dels Orris)

Refugis guardats:

1 (Illa)

Pàgina web:

www.madriu-perafita-claror.ad

Accés principal:

Carretera dels Cortals CS-220 (Encamp), carretera de la Comella CS-101 (Andorra la Vella), carretera de la Rabassa CS-130 (Sant Julià de Lòria), i carretera d'Engolasters CS-200 (Escaldes- Engordany).

Telèfons d'interès:

El Portal de la Vall, centre d'atenció al visitant: 823 000

Oficina de Turisme d'Encamp: 731 000

Oficina de Turisme d'Andorra la Vella: 750 100

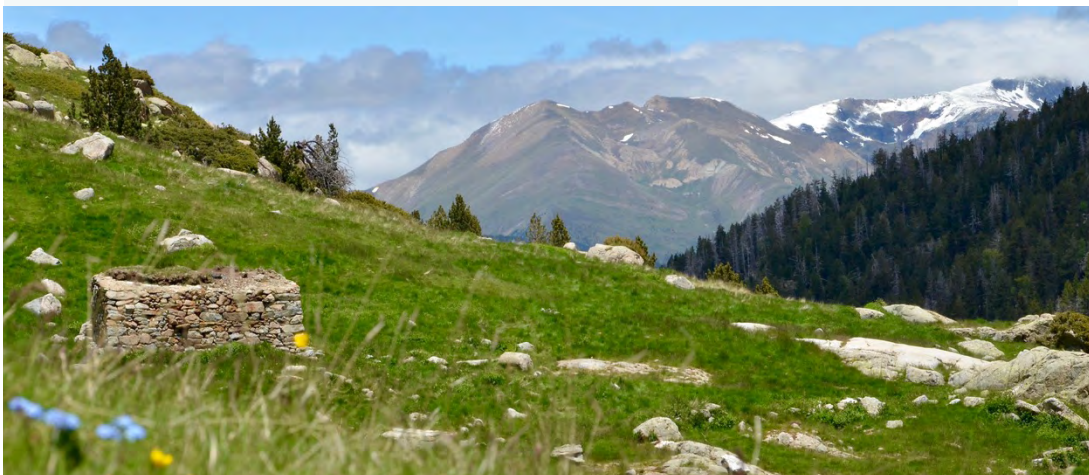
Oficina de Turisme de Sant Julià de Lòria: 744 045

Oficina de Turisme d'Escaldes-Engordany: 890 881

La Vall del Madriu-Perafita-Claror; patrimoni de la humanitat

La vall del Madriu-Perafita-Claror va ser declarada patrimoni de la humanitat per la UNESCO l'any 2004 atenent al seu valor paisatgístic. La preservació d'una vall major en la seva totalitat és un fet insòlit, i l'únic cas que s'ha donat als Pirineus.

Està situada al sud-est d'Andorra i ocupa una superfície de 4.247 ha. Aquest territori coincideix amb la conca hidrogràfica del riu Madriu, representa prop d'un 10 % de la superfície d'Andorra, i es reparteix entre terrenys de les parròquies d'Encamp, Andorra la Vella, Sant Julià de Lòria i Escaldes-Engordany.

La excepcionalitat de la vall es fonamenta en la densitat elevada d'elements de valor patrimonial naturals i culturals que apareixen concentrats, en un estat de conservació excel·lent. La vall conserva molts dels elements i de les estructures d'exploració, organització i gestió dels recursos naturals (bosc, pastures, bordes, camins, aigua...) que mostren la utilització i l'evolució d'aquest territori al llarg de la història. Es presenta doncs com un microcosmos que il·lustra com, al llarg dels últims mil·lennis, els homes aprofitaven els escassos recursos muntanyencs de manera sàvia i amb el profund respecte de la muntanya. Les seves accions van modificar el paisatge, però de manera a mantenir un equilibri amb l'entorn. De gran valor identitari, la vall ha esdevingut un testimoni viu de la història i les formes de vida d'un país rural de muntanya.

El patrimoni cultural: un passeig en el temps

La vall del Madriu-Perafita-Claror és un concentrat excel·lent de testimonis, un paisatge cultural excepcional on es poden llegir i admirar, sense discontinuïtats ni alteracions, períodes significatius de la història del país.

A les zones de Ràmio i Entremesaigües és fàcil observar aquestes petjades que l'home ha deixat en el paisatge. Essencialment, el territori es va dedicar a l'agricultura: el fons de vall va ser aprofitat com a zona de conreu per a l'obtenció de productes agrícoles, tant per al consum humà com per al manteniment de la cabana

ramadera, primer de bestiar oví, després equí i posteriorment boví. De fet, la ramaderia va ser l'altra activitat bàsica de la zona. La tasca d'agricultors i ramaders han tingut un paper determinant en la configuració del paisatge tal i com el podem admirar avui. Mosaics aparentment aleatoris de camps de cultiu, prats de dall, cortals (utilitzats antigament per al conreu de cereals, vinyes i tabac, o també per dur-hi a péixer el bestiar en èpoques de temps més benigne), cabanes de pastor, orris (actualment, tots en ruïnes), o bordes són alguns dels exemples representatius de les pràctiques agrícoles i ramaderes de l'època que els habitants de principis del segle passat ens han deixat i que podem avui admirar a la vall.

A mitjans de segle XVIII, l'economia de la vall es fonamentava en una simbiosi entre els interessos agrícoles, els de pastoreig i els siderúrgics, que es van veure obligats a adaptar-se a una orografia i a un clima adversos. Com a mostres de l'activitat industrial, a més d'una serradora, de les més de dues-centes carboneres i de les mines de ferro a la Maiana, trobem les restes d'una de les fargues més antigues d'Andorra. Anomenada la Farga d'Escaldes o del Madriu, se situa a 1.990 m d'alçada, al costat del riu Madriu, amb activitat productiva del 1732 a algun moment d'entre el 1832 i el 1838. El seu emplaçament difícil va impedir que fos una de les més importants, però per la mateixa raó, sí que va ser una de les més singulars.

L'última intervenció humana remarcable a la vall van ser els treballs de FHASA a la dècada dels anys 30 del segle passat per construir els em-

bassaments i col·lectors que abasteixen la presa d'Engolasters. Les preses de Ràmio i de l'Illa, així com les conduccions excavades per proveir d'un cabal suficient d'Engolasters són avui els testimonis més visibles dins de la vall del que en el seu moment va ser un projecte d'enginyeria molt avançat per l'època. La caseta del guarda de la presa de Ràmio és a més un dels exemples més singulars de l'arquitectura del granit de la primera meitat del segle XX.

El camí empedrat de la vall del Madriu-Perafita-Claror és el nexa d'unió de totes aquestes activitats que s'han desenvolupat a la vall durant els darrers centenaris (les primeres evidències d'ocupació a les valls del Madriu-Perafita-Claror apareixen al Neolític antic, cap a mitjans del Vè mil·lenni aC), i alhora el símbol i testimoni privilegiat de la presència

humana. Eix vertebrador de les activitats econòmiques que han tingut lloc a la vall, constitueix un dels valors més característics i eminents d'aquest paisatge cultural. Avui, el camí de la Muntanya ha esdevingut un tram del sender de gran recorregut GR-7, que forma part del gran recorregut europeu E4, que va de Grècia a Gibraltar.

La riquesa natural

Les geleres han modelat el relleu d'aquesta zona, variat i espectacular. El resultat ha estat una gran diversitat de condicions i microclimes, conseqüència de la variabilitat d'altitud (1.845m de desnivell entre el punt més alt, el Pic de la Portelleta a 2.905 m, i el més baix a 1.060 m) i d'orientació (gran diferència entre solanes i obagues per la disposició est-oest de la vall principal). S'han identificat un total de trenta-vuit hàbitats naturals o seminaturals a la vall, cada un d'ells amb la seva diversitat, flora i fauna característica. Aquesta dada contudent posa de relleu l'extraordinària importància biològica i mediambiental de la vall.

La vegetació també ha estat modificada per totes les activitats empreses per l'home, l'empremta de les quals sovint s'ha de llegir de manera indirecta a partir de prats instal·lats sobre terrenys forestals, feixes fetes en vessants de fort pendent, o bedollars que substitueixen antigues pinedes.

L'aigua

Els llacs, els rius, les fonts i les molles conformen un seguit d'àmbits paisatgístics d'una gran bellesa i importància. Destaquem la trentena de

llacs d'origen glacial que podem trobar a la vall, amb dos dels estanys més grans del país, el de l'Illa i el de Montmalús (en la zona també), tots dos a la parròquia d'Encamp, i evidentment el riu Madriu, "mare del riu", d'aigües netes i cristal·lines, que dona nom a la vall principal.

Històricament l'aigua s'ha associat a aprofitaments i activitats com la Farga, els molins, el rec, la producció hidroelèctrica o l'aigua de boca. Tots aquests aprofitaments i activitats han generat estructures, avui en dia considerades ja culturals, algunes desaparegudes, d'altres encara en funcionament o dempeus. En l'actualitat, l'aigua captada al riu Madriu permet la producció del 15% del total de l'energia elèctrica generada al país, i les seves

aigües garanteixen el subministrament d'aigua potable al 20% de la població nacional. Al 2013, la vall del Madriu-Perafita-Claror va ser la segona zona del país en ser designada com a zona d'importància internacional pel conveni de Ramsar, ja que en el seu territori es troben unes 350 zones humides amb hàbitats i espècies de fauna i flora de gran interès per la seva conservació.

La fauna

La vida animal està fortament present dins de la vall del Madriu-Perafita-Claror. Gràcies a la seva gran varietat de microclimes i hàbitats, a la vall es troba representada una gran diversitat de fauna, ja sigui per habitatge, per anidament o per lloc de pas per les espècies migratòries. De fet, el 70% de les espècies animals d'Andorra estan identificades so-

bre aquest 10 % del territori nacional. No hi trobem espècies endèmiques, però el nombre és força extens i significatiu de la fauna pirinenca, amb exemplars amenaçats, no tan sols en l'entorn immediat sinó també en el conjunt del continent europeu.

El mamífers que habiten la vall són exemples característics de la fauna pirenaica, com ara l'isard, el mufló, el talp dels pirineus, la marmota, l'esquirol, típic dels boscos de pi roig o el senglar. De la mateixa manera, trobarem els rèptils corrents en aquests paratges: sargantanes, llangardaixos, escurçons pirinencs i colobres.

L'excel·lent qualitat de les aigües de la vall fa que hi trobem una gran varietat d'animals que poblen els ambients aquàtics, però que estan amenaçats

per la fragilitat del seu hàbitat. A banda de la truita comuna, la truita irisada introduïda al riu Gran Valira i a l'estany d'Engolasters al final del segle passat i el salmó de font, a les aigües netes de zones humides, rius i rierols trobem el tritó pirinenc, endemisme pirinenc amenaçat al nostre país per la pèrdua d'hàbitat, però també salamandres comunes, gripaus comuns, granotes roges o tòtils.

S'han censat seixanta-un ocells que nidifiquen a la vall. Entre ells, destaquem el trençalòs i l'àguila daurada, i als boscos antics de pi negre de l'estatge alpi, podem observar, si tenim sort, el gall fer, totes elles espècies protegides i en perill d'extinció. Les zones del solà d'Entremesaigües i de

Ràmio són zones de gran valor ornitològic, on es poden trobar espècies com el corriol pit-roig o l'astor. En els prats alpins podrem veure perdius xerra, gamarussos, esparvers i mallerengues blaves, i a les obagues humides, entre els boscos de pi negre i avets, picots negre i el raspinells pirinencs. A l'estatge subalpí s'han observat mussols pirinencs i trencapinyes.

La vall també gaudeix d'una gran riquesa d'invertebrats, entre els quals més de 72 espècies de papallones (algunes dins la llista vermella de l'IUCN*), gran varietat d'insectes, invertebrats aquàtics, fauna de sòl o formigues (66% de les espècies censades al Pirineu són presents a la vall).

* La Unió Internacional per a la Conservació de la Naturalesa (UICN) és l'autoritat mundial pel que fa a l'estat de la natura i els recursos naturals, així com les mesures necessàries per protegir-los

El paisatge

De manera esquemàtica, podem considerar que cada estatge de vegetació present a la vall (alpi, subalpi i montà) correspon a una gran unitat paisatgística:

EL PAISATGE SUPRAFORESTAL (estatge alpi), on domina el desert mineral, els prats d'alta muntanya, els estanys i les formes espectaculars de la geomorfologia. Aquí, l'entorn rocós s'estén per una superfície d'unes 650 hectàrees. A causa del rigor del clima, la coberta vegetal és escassa, però tot i així es troben varietats adaptades a les dures condicions ambientals. Els prats d'alta muntanya estan colonitzats per espècies vegetals perennes, d'arrels poderoses, cycle vegetatiu curt i molt resistents al canvis sobtats de les con-

dicions meteorològiques: principalment prats de pel caní i de *Festuca*. Neretars i altres matollars d'ericàcies colonitzen les franges intercalades al rocam on els sòls estan més desenvolupats.

Anem perdent alçada i arribem a l'estatge subalpi i EL PAISATGE DE VESSANTS. Aquí domina un forest compacte, amb un fort contrast entre l'obaga i la solana, amb corredors d'allaus en les vessants més empinades que acullen una activitat humana gairebé imperceptible. En aquests paratges l'espècie que millor s'adapta al rigor del clima és el pi negre, arbre capaç de suportar temperatures molt baixes i gruixos de neu considerables. A la zona de Ràmio també trobem alguns dels pocs boscos d'avets que queden al Principat. Els matollars d'abarsset són abundants en aquest estatge i ajuden a fixar el sòl de les tarteres i de les zones pedregoses d'alta muntanya, a més de preparar el sòl per al creixement posterior d'altres espècies.

EL PAISATGE DE FONS DE VALL (estatge montà), traçat pel solc de les aigües, és on trobem la major part dels testimonis del diàleg continuat entre l'home i la natura. A banda dels boscos de caducifolis (entre els 1.000 i els 1.600 m hi abunden les els petits boscos de beços (o bedolls), freixes o trèmols), les arbredes de pi roig i els boscos de ribera, el paisatge de l'estatge montà està compost pels prats, originats per l'activitat humana, especialment la ramaderia. Es tracta de terrenys guanyats al bosc i destinats a pastures o a prats de dall. L'abundància de l'aigua i la riquesa del sòl afavoreixen el creixement d'un gran ventall d'espècies i d'algunes flors força vistoses, com la grandalla i el narcís de muntanya.

Equipaments i activitats

El portal de la Vall (centre d'atenció al visitant)

El dia 19 de gener del 2015 es va inaugurar el "Portal de la Vall", el centre d'atenció als visitants de la vall del Madriu- Perafita-Claror.

Ubicat al c/Prat de la Creu 74-76, baixos (edifici comunal) a Andorra la Vella, en aquest centre es pot trobar tota la informació sobre la vall. Al Portal també es projecta el documental de l'Àlex Tena i el Jaume Riba sobre la vall, i s'hi organit-

zen regularment tallers dirigits a tots els públics. També s'hi pot adquirir el material de marxandatge de la vall.

El centre està obert de les 9:00 a les 13:00 i de les 14:00 a les 17:00, de dilluns a divendres. L'horari d'estiu (de l'endemà de Sant Joan (24 de juny) fins l'endemà de Meritxell (8 de setembre) és de les 08:00 a les 15:00. L'accés és gratuït. Es pot demanar informació trucant al (+376) 823 000 o bé per correu electrònic al portal@madriu-perafita-claror.ad

Els aparcaments principals

La vall disposa de diversos accessos des de les 4 parròquies. Recordem que la vall del Madriu-Perafita-Claror és un entorn pedestre, l'accés rodat està prohibit.

Des d'Encamp

Per visitar la vall des de la parròquia d'Encamp, es pot deixar el cotxe a l'aparcament de Grau Roig (accés pels Pessons), a l'aparcament de la Ctra. de les Pardines (accés per les Agols), o bé es pot deixar el cotxe a la zona de l'estació intermitja del Funicamp, als Cortals d'Encamp (accés per Ensagents).

Des d'Andorra la Vella

A l'entrada principal de la vall per Andorra la Vella, a l'inici del camí de Prat Primer, es disposa d'un aparcament gratuït, just davant del berenador de la Comella.

Si s'agafa l'entrada pel Pont de la Margineda, també es pot deixar el cotxe en el petit aparcament enquitranat just al costat del pont.

Des de Sant Julià

L'entrada per Sant Julià de Lòria disposa dels aparcaments de Naturlàndia, tant el de la cota 1.600 com el de la cota 2.000.

Des d'Escaldes-Engordany

A l'entrada principal de la vall per Escaldes-Engordany, a l'inici del camí de la Muntanya es disposa d'un aparcament de pagament.

L'entrada del circuit de les Fonts també està equipada amb un aparcament de zona blava.

L'entrada per la font de la Closa, al pla d'Engolasters, disposa de terreny sense enquitranar per deixar-hi el cotxe.

Per últim, es pot deixar el cotxe en l'aparcament del Camp del Serrat, al costat del llac d'Engolasters.

Miradors

Actualment només hi ha un mirador equipat, que és el mirador del Camí de les Fonts a Engolasters, però n'hi ha molts altres de naturals, com per exemple a Coll Jovell, al Roc de l'Estall (per sobre de la borda de l'Estall), a la Collada de la Maiana, al Pic Negre, a la Collada de Pessons o a la Tosa de Braibal.

Aquestes aturades en el camí aproximen d'una manera molt gràfica els fenòmens naturals al visitant i li proporcionen els elements necessaris per facilitar la seva identificació.

Els refugis de la vall

A dia d'avui l'únic tipus d'allotjament que ofereix la vall és una ampla xarxa de refugis, escampats tant per la vall com en el perímetre de protecció. Aquesta xarxa de refugis facilita la planificació per sortides d'un dia o de cap de setmana, i per a travesses o estades de durada més llarga.

Cal remarcar que l'acampada lliure no és permesa, tan sols es pot pernoctar amb tenda des de la posta de sol fins que es lleva. En tot cas, s'ha de demanar permís al Comú.

Hi ha 5 refugis de muntanya a la vall del Mardriu-Perafita-Claror:

El refugi de Fontverd:

refugi no guardat, obert tot l'any i situat a 1.880m d'altitud, al nord del pic de la Maiana i al sud de la carena que uneix el pic de les Àgols amb la Tossa de Braibal. Té capacitat per unes catorze persones, llar de foc, taula i bancs. Aigua a prop.

El refugi del riu dels Orris:

refugi no guardat, amb llar de foc, taula, bancs i porxo per a la llenya. Té capacitat per a sis persones, i està obert tot l'any. Està situat a 2.230m, a la riba del riu dels Orris, al sud-est del pic del Pla de l'Inglà i a prop de la cabana de Setut.

El refugi de Perafita:

refugi no guardat, amb llar de foc, taula, bancs i porxo per a la llenya. Amb capacitat per a deu persones, obert tot l'any. Està a 2.200 m, a prop de l'estany de la Nou i a l'oest de la collada de la Maiana.

El refugi de Claror:

refugi no guardat i obert tot l'any. Té llar de foc, taula i bancs. Amb capacitat per a vint persones. Està situat a 2.280m, prop de Basses Roges, al vessant nord del pic Negre.

El refugi de l'Illa:

únic refugi guardat de la vall. En trobareu més informació a l'apartat específic corresponent.

Hi ha 4 refugis més en la zona també de la vall, tots ells oberts tot l'any i no guardats: el

refugi de Prat Primer (capacitat per 10 persones, a 2.235m d'alçada), el refugi de les Àgols (capacitat per 6 persones, a 2.230m d'alçada), el refugi de Montmalús (capacitat per 10 persones, a 2.445m d'alçada) i el refugi d'Ensa-gents (capacitat per 14 persones, a 2.425m d'alçada).

Tots els refugis tenen una estança tancada per a ús exclusiu de vaquers, eugassers i personal autoritzat pel Govern d'Andorra, de qui són propietat.

Activitats dirigides

Cada estiu, generalment entre finals de maig i finals de setembre, la vall del Madriu-Perafita-Claror organitza activitats dirigides, des de sortides guiades temàtiques fins a tallers d'etnobotànica o de fotografia nocturna, per apropar la vall a tots els públics de totes les edats. Es pot trobar el programa [aquí](#).

L'activitat més amplament realitzada a la vall és el senderisme. Tres camins de gran recorregut, el GR7, el GR11 i el GRP, i una ampla xarxa de camins locals travessen la vall i s'interconnecten per poder accedir a peu als indrets més amagats de la vall. Aquests camins van ser oberts a mesura que les diferents activitats s'anaven desenvolupant a la vall, i van ser emprats en els primers temps per

pagesos, pastors, fargaires i paquetaires; més endavant per contrabandistes, refugiats i viatgers; i avui en dia pels excursionistes. La xarxa viària és doncs el nexe d'unió de totes les activitats que s'han desenvolupat a la vall durant els segles. És un símbol material i immaterial destacat d'aquest paisatge cultural.

Els camins estan marcats amb marques grogues o amb les blanques i vermelles del GR o amb les grogues i vermelles del GRP, i hi ha nombrosos elements de senyalització orientativa.

El següent mapa mostra la situació geogràfica dels principals camins de la vall, les característiques bàsiques dels quals es descriuen a la taula següent:

CAMÍ	LONGITUD	DESNIVELL POSITIU	DESNIVELL NEGATIU	DIFICULTAT
GRP del Port Negre a la Collada de Pessons	14,86 km	1.200 m	1.000 m	Difícil
GR 11.10 de la Plana al Port de Perafita	6,55 km	1.350 m	8 m	Moderada
GR 7 de la Plana a la collada de Pessons	12,55 km	1.600 m	-	Moderada

Refugi guardat de l'Illa

Aquest refugi guardat està situat sota la presa de l'estany de l'Illa a 2.488 metres d'alçada, en la riba de l'estany de l'Illa i al sud de les crestes de Gargantillar i dels pics dels Pessons i de Ríbuls. Es, a dia d'avui, el refugi més alt d'Andorra.

El refugi de l'Illa està inclòs en varis GR's: GRP, GR7 i GR11 i s'hi pot accedir-hi des de dos costats: des de la Vall del Madriu-Perafita-Claror o des de el cercle de Pessons o Vallcivera.

El refugi s'ha edificat sobre l'antic refugi lliure de l'Illa. Aquest edifici, que inicialment era de dimensions més reduïdes, havia estat inicialment construït per acollir els treballadors de FHASA durant la construcció de la presa. Durant el 1993 l'edifici es va ampliar com a refugi, i el 30 de juny del 2017 es va inaugurar el nou refugi guardat, amb una capacitat per 42 persones.

Totes les habitacions estan degudament equipades amb lliteres, matalassos, dutxes, lavabos, etc. El refugi disposa d'instal·lacions autosuficients, alhora que respectuoses amb el medi ambient.

Entre els seus serveis i instal·lacions, el refugi guardat de l'Illa, disposa de terrassa, snack-bar i ofereix servei de restauració.

Està obert tot l'estiu, del 1 de juny a finals d'octubre, i l'hivern de l'1 de desembre fins a finals d'abril (dijous, divendres, dissabte, diumenge). Fora d'aquestes dates, es poden fer obertures sota reserva de més de 5 persones.

Reserves i més informació:
www.refugidelilla.com

Itineraris recomanats

Itinerari curt: les bordes de Ràmio

Desnivell: +370 m, -370 m

Distància: 8.760 m

És un itinerari simple, perfectament senyalitzat, no obstant, es recomana un mínim de condició física.

El punt de sortida se situa al peu del Camí de la Muntanya. Per arribar-hi, seguim la carretera d'Engolasters (CS-200) des d'Escaldes-Engordany. Passat el km.1, a mà esquerra trobarem un aparcament, i a mà dreta, hi trobem la carretera de la Plana. La seguim uns 100m fins al punt de sortida, on trobem uns rètols informatius.

Anirem pujant pel camí empedrat fins arribar al primer conjunt de bordes de la vall. Estem a Entremesaigües, un conjunt de 3 bordes i 2 cabanes, l'origen de les quals probablement es remunta a l'Edat Mitjana, situades al marge dret del riu Madriu i a una altitud de 1468m. En aquest punt cal que seguim recte, deixant a la dreta les valls de Perafita i Claror.

Tot remuntant per la vall del Madriu, uns 1.400 m més amunt arribem al conjunt de bordes de Ràmio, la concentració de bordes més important de la vall del Madriu-Perafita-Claror: 4 bordes i 3 cabanes, i diverses construccions en ruïnes que es troben a la riba dreta del riu Madriu, a una altitud de 1609 m. Igual que a Entremesaigües, la presència d'una àmplia zona de conreus en aquest lloc va provocar aquesta concentració de bordes i cabanes que, probablement, van començar a aparèixer a la Mitja Edat. Al voltant d'aquest conjunt trobem camps i prats de cultiu delimitats per les seves parets de pedra seca, destinades a evitar l'entrada d'animals.

Farem el mateix camí en sentit contrari per tornar al punt de sortida.

(Podeu consultar la ruta [aquí](#))

Itinerari llarg: la tosa de Braibal i l'estany Blau

Desnivell: + 1.330 m, -1.330 m

Distància: 17.200 m

És un recorregut sensacional, magnífic, complet i una mica exigent, on cal certa experiència i una bona condició física.

El punt de sortida i d'arribada se situa al peu del Camí dels Matxos. Per arribar-hi, seguim la carretera d'Engolasters (CS-200) fins el km. 6,2. Al punt de sortida, hi ha un aparcament.

Des de l'aparcament seguim pel camí dels Matxos fins arribar a Coll Jovell. En aquest punt, entrem dins del territori declarat Patrimoni de la Humanitat.

Des de Coll Jovell, hem d'agafar el camí de la Tosa de Braibal que es troba totalment a l'esquerra (i que no s'ha de confondre amb el del Solà de Ràmio) i remuntar per un fort pendent molt sostingut durant tot l'ascens. El camí passa per zones boscoses i per trams amb grans blocs rocósos. El darrer passatge, ja fora del bosc, permet gaudir d'una fantàstica vista de la vall del Madriu. Un geodèsic ens indica que hem arribat a la Tosa de Braibal (2.657 mts).

Després de la tosa, hem de continuar en direcció sud-est tot seguint el fil del llom, en un primer tram, i posteriorment cal parar atenció en els punt

grocs que indiquen el passatge del camí. Aquest tram es força tècnic i aeri, fet pel qual cal progressar amb molta prudència. El descens des del cap dels Agols en direcció sud-est ens acosta a un collet des d'on ja es pot observar l'estany Blau.

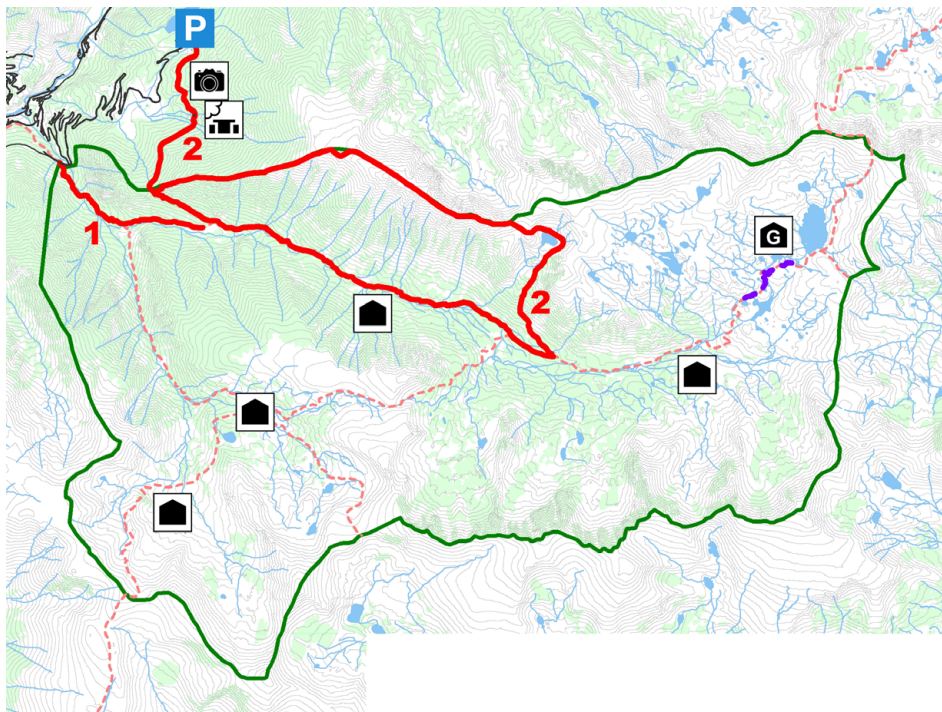
Hem de vorejar l'estany pel vessant nord seguint les traces del camí i, passat l'estany, agafar el camí de l'estany Blau. Aquest camí està poc fressat, així que cal estar pendents dels punts grocs que indiquen el passatge que ens portarà fins a la vall principal, la vall del Madriu.

Arribats a l'encreuament, seguirem pel camí de la Muntanya (en aquest tram: GR7-GR11) en direcció descendent, que ens portarà fins el refugi de Fontverd (1.870 m). Hem de continuar pel mateix camí, i uns 2.200m més avall, just abans d'arribar a Ràmio, arribarem a un encreuament on ens desviarem. Agafarem el camí dels Matxos (GR-11) que, tot remuntant la vall, ens tornarà a dur a Coll Jovell.

En aquest punt, seguirem el mateix recorregut que a l'anada per arribar a al punt de sortida.

(Podeu consultar la ruta [aquí](#))

Aparcament

Àrea de berenada

Mirador

Refugi lliure

Refugi guardat

 Límits de la Vall del Madriu-Perafita-Claror

 Itineraris recomanats

1 Les bordes de Ràmio

2 La tosa de Braibal i l'estany Blau

 Itinerari de biodiversitat al voltant del refugi guardat

 Altres camins seleccionats

Normatives i consells

Recomanacions

Recordar que es tracten de camins d'alta muntanya: s'han de mesurar les capacitats de cada ú, i sortir amb temps sobrat. Portar roba i calçat adequat, equip per mal temps, menjar i beguda, i evitar pes innecessari.

Procurar anar acompanyats i portar telèfon mòbil. Comunicar l'itinerari que es pensa seguir i utilitzar Alpify.

Planificar l'activitat consultant les guies, els mapes i les pàgines web. Informar-se bé de la previsió meteorològica, especialment a la primavera i a l'hivern, on cal parar molta atenció al risc d'allaus (gran part de la vall té un risc marcat).

La vall disposa d'una extensa xarxa d'itineraris a peu. Evitar sortir dels camins senyalitzats per no malmetre els ecosistemes de la zona. Respectar en tot moment el medi natural. Tenir els gossos controlats.

Entre octubre i febrer, la caça és una activitat que es desenvolupa a la vall. No sortiu dels camins marcats i porteu roba de colors vistosos.

En tot cas, cal recordar que esteu sota la vostra responsabilitat.

Normativa

L'accés amb vehicles motoritzats està prohibit (excepte personal autoritzat).

Part del territori de la vall és de propietat privada. **Totes les bordes i cortals ho són.** Respectar-les i no entrar a casa aliena.

La ramaderia és una activitat que es desenvolupa a la vall. Respectar els tancats (deixar-los tancats), els gossos d'atura i el bestiar (no toqueu els animals, i no els doneu ni ensenyeu menjar).

Les molles, inscrites a la llista de RAMSAR des del 2013, són ecosistemes de gran importància per la biodiversitat. Respectar-les.

L'acampada lliure no està permesa. Tan sols es pot pernoctar amb tenda des de la posta de sol fins que es lleva. En tot cas, s'ha de demanar permís al Comú.

Per motius de seguretat i conservació està rigorosament prohibit encendre foc a la vall, excepte en les àrees d'esbarjo amb barbacoes.

Recollir i no llençar deixalles.

PARC NATURAL
Comunal - Valls del
Comapedrosa

Vall del
Madriu-Perafita-Claror